

PIOTR WOJDAK* | UNIwersytet SZCZeciński

Wyraz FANT i jego rodzina w dawnej i współczesnej polszczyźnie

Słowa kluczowe: FANT, historia wyrazu, znaczenie, definicja, derywat, rodzina słowotwórcza.

<https://doi.org/10.31286/JP.00986>

FANT¹ przypuszczalnie nie był dotąd przedmiotem osobnego studium². Podstawą niniejszego opracowania są słowniki, a w odniesieniu do współczesnej polszczyzny także dane tekstowe, uzyskane głównie z NKJP³. Oprócz języka ogólnego uwzględnione zostaną socjolekty i dialekty. Zaprezentowane będą również wyrazy bezpośrednio lub pośrednio pochodne wobec FANTU (jednak z wyłączeniem dialektów).

Historia wyrazu

FANT pochodzi z języka niemieckiego i poświadczony jest w polszczyźnie od schyłku XV wieku (por. Sławski 1952–1982, t. 1: 282–283; Bańkowski 2000: 359; SSTp, t. 2: 355; por. też Brückner 1997 (1927): 118). Początkowo występuje tylko w znaczeniu źródłowym, czyli jak niemiecki *pfant* (dzisiejszy *Pfand*) ‘zastaw’.

SPXVI doprecyzowuje i rozszerza to znaczenie: ‘przedmiot wartościowy, mogący służyć jako zastaw lub w pewnych sytuacjach jako środek płatniczy’ (synonimy: ZADATEK, ZASTAW, ZASTAWA). ESXVII rozdziela dwa znaczenia: 1. ‘rzecz kosztowna, wartościowa’; 2. ‘zastaw (zakład)’, podobnie Linde (L, t. 1: 627): ‘Rzecz, którą się dłużnik wierzycielowi w długi broni, gdy czym innym płacić nie ma. Zowią go [= FANT] też zakładem’ oraz ‘rzecz kosztowna,

* piotr.wojdak@usz.edu.pl; ORCID: 0000-0002-8636-7107

1 Jednostki słownika zapisujemy kapitalikami (a nie kursywą). Wyróżnione w ten sposób hasła rzeczownikowe (głównie FANT, ale nie tylko) przywołujemy skrótowo – tzn. w odpowiedniej formie fleksyjnej, a bez jakiegos specjalnego zapowiednika (kwalifikatora), np. krótko: „semantyka FANTU”, a niekoniecznie „semantyka jednostki leksykalnej FANT” (dla D. lp. stosujemy końcówkę -u o ogólnie wyższej frekwencji niż -a, dla B. lp. – końcówkę -a, bardziej wyrazistą niż dzielona z M. lp. końcówka zerowa). Uznajemy bowiem, że zapis kapitalikowy jest wystarczającym sygnałem użycia metajęzykowego (supozycji materialnej). Nie stosujemy natomiast numerycznego indeksowania jednostek równokształtnych. Kapitalikowe hasło może więc odpowiadać więcej niż jednej jednostce leksykalnej czy gramatycznej (leksemowi).

2 Autor zainteresował się semantyką FANTU, badając zjawisko gramatyczne – współlistnienie morfosyntaktycznej alternacji typu M2/M3 w B. lp. i oboczności -a/-u w D. lp. (Wojdak 2020a, 2020b, 2020c). FANT znalazł się na liście masculinów o takim właśnie podwójnym nacechowaniu, przy czym zdecydowanie dominujący okazał się alternant M3, a w D. lp. końcówka -u (swoista dla M3) (więcej na ten temat zob. załącznik elektroniczny).

3 W artykule powołuję się na numery z list przykładów z NKJP wygenerowanych w przeglądarce PELCRA: z podkorpusu zrównoważonego (PZ) lub dopełniającej go „reszty” z korpusu pełnego (KP). Obie listy oraz omówienie NKJP jako podstawy materiałowej artykułu zostały udostępnione w wersji elektronicznej (na stronie „Języka Polskiego”). Rzadkich derywatów (FANTOWNIA, FANCIK) czy osobliwych użyc FANTU dodatkowo poszukiwano też w innych korpusach (Monco.pl i KWJP) oraz w przeglądarce Google. W cytatach z korpusów i Internetu zachowano oryginalną pisownię i interpunkcję.

np. drogie kamienie, perły, złoto⁴. Linde zwraca też jednak uwagę na związek fantów z grami (w *fanty / o fanty grać*).

SWił (t. 1: 306) notuje (jako fant 2) znaczenie związane z grami w niespotykanym dziś wariacie ‘rodzaj gry’ (odpowiednio do związku *grać w fanty*). SW (t. 1: 719) podaje (jako fant 3) znaczenie metonimicznie przesunięte – nie gra, lecz przedmiot podczas gry używany – przyjęte współcześnie i znane z wielu słowników; przy okazji naświetla jego związek ze znaczeniem zastawowym („rękojmia wypełnienia kary”).

Wspomniane SWił i SW, a potem jeszcze SJPDoR (t. 2: 809–810) potwierdzają rozszerzenie znaczeniowe: *fanty* ogólnie jako rzeczy, owszem głównie wartościowe, ale też codziennego użytku czy osobiste (SW: „manatki” pod fant 1, „odzienię” jako fant 4). Odpowiednie definicje opatrywane są jednak kwalifikatorami: *rzadko używane* (SW, fant 1 z przykładami m.in. z Ignacego Krasickiego), *niekiedy zamiast* [rzeczy, manatki] (SWił, fant 4), *dawne* (SJPDoR, fant 5).

Ze wszystkich słowników dawnej i współczesnej polszczyzny tylko w SW pojawia się (jako fant 4) znaczenie „problemowe”: *przen.* ‘kwestia, kłopot, ambaras’, w związku z formułą wypowiedzaną podczas popularnych w XIX wieku gier fantowych (z fantami podlegającymi wykupowi), która przerodziła się w związek frazeologiczny, powszechnie notowany w późniejszych słownikach⁴.

SWił i SW uwzględniają tę samą jednostkę środowiskową, górniczą, choć odsyłają do różnych synonimów: ‘stempel’ (SWił, fant 5) i ‘słupek’ (SW, fant 6). Nie znajduje ona kontynuacji w żadnym z późniejszych słowników ogólnych (ani wyrazów obcych), notowana jest natomiast w opracowaniach górniczych (Gisman 1949: 67–68) oraz w słowniku gwar polskich (jako II. FANTA ‘drewniany klin wzmacniający obudowę w kopalni’, ilustrowana przykładem z gwary rybnickiej, SGP PAN, t. 7: 427).

Dopiero w SJPDoR pojawia się (jako fant 3) powszechne dziś znaczenie ‘przedmiot do wygrania na loterii fantowej’, jedyny cytat (znacząco starszy) pochodzi z Bolesława Prusa (1847–1912). Fanty loteryjne na pewno istniały już w XIX wieku. SWił odnotowuje wyrażenie *loteria fantowa* (pod hasłem FANTOWY ‘składający się z fantów’, t. 1: 307).

SJPDoR rozróżnia też dwa znaczenia związane z zastawem: fant 1: ‘przedmiot, zazwyczaj drogocenny, dany jako gwarancja zwrotu pożyczki pieniężnej, wygranej sumy w karty, umówionej zapłaty itp.; zastaw’; fant 2: ‘przedmiot dany jako zastaw w zakładzie’ (znaczenie poświadczone cytatem z *Pana Tadeusza*). Dochodzi więc w kontekście FANTU do częściowego rozdzielenia znaczeniowego ZASTAWU i ZAKŁADU (nieco wcześniej dobitnie i lapidarnie uczynił to SWOrys: 208 – fant 1. ‘zastaw’; 2. ‘zakład’).

Tymczasem w dawniejszej polszczyźnie (w świetle słownikowych opisów FANTU, zob. ESXVII (fant 2), L, SWił (fant 1), SW (fant 2), SWO Arcta) istniała raczej synonimia obu jednostek – dziś niezbyt już czytelna, bo ZAKŁAD kontynuuje znaczenie eksplikowane w SW jako

4 O żywotności tego znaczenia w swobodnej polszczyźnie, głównie za sprawą różnych kolokacji wyrażenia z (...) *fantem*, powiemy w drugim artykule poświęconym FANTOWI (Wojdak, w druku). Całkiem osobno zajmiemy się jeszcze ustabilizowanymi związkami (frazemami) CO Z TYM FANTEM ZROBIĆ i COŚ Z TYM FANTEM ZROBIĆ.

‘zakładanie ś., założenie ś. o co; przedmiot, o który ś. zakładają [ś. = się]’ (zakład 5), a nie: ‘to, co dają jako zabezpieczenie, dla pewności, gwarancja, zastaw, fant, kaucja, wadium, rękojmia, poręka’ (zakład 4).

SW notował sześć znaczeń FANTU, najwięcej ze wszystkich słowników ogólnych, SWil i SJPDor – po pięć. W późniejszych słownikach (po SJPDor) liczba ta spada do trzech (SJPDun, SWOTok, SWOSob, WSJP PAN) lub dwóch (SJPSzym, ISJP, USJP, EPLar); wyjątkowo w PSWP (t. 11: 176–177) są cztery znaczenia, ale w tym dwa z kwalifikatorem *dawny*: 3. ‘przedmiot dany w zastaw’, 4. ‘rzecz, zwłaszcza drogocenna, stanowiąca przedmiot codziennego użytku’.

W słownikach ogólnych na czoło wysuwa się dziś FANT loteryjny (zob. SJPSzym, SWOSob, SJPDun, ISJP, USJP, EPLar, WSJP PAN). Bez wyjątku notowane jest także znaczenie związane z grami i zabawami (rekwizytowe), mimo że pod względem frekwencji (w świetle NKJP) wyrażenie ustępuje już „nowemu” znaczeniu o proveniencji środowiskowej ‘przedmiot pochodzący z kradzieży’, rejestrowanemu w SJPDun i WSJP PAN⁵.

Wokół współczesnych znaczeń i definicji FANTU

W zastawach i zakładach

Najstarsze znaczenie FANTU wciąż jest notowane w słownikach wyrazów obcych (w starszym ESWO (s. 522) nawet jako znaczenie jedyne), ale spośród nowszych słowników ogólnych pojawia się już tylko w PWSP i po części – o czym za chwilę – w WSJP PAN. Korpusy przekonują, że znaczenie związane z zastawami (głównie w zakładach, ale także dawanyymi w doraźnej sytuacyjnej potrzebie) nie jest wyłącznie historyczne⁶. Jego żywotność wzmacnia klasyka literatury (np. *Pan Tadeusz* Adama Mickiewicza (KP 25, 3353), *Ziemia obiecana* Władysława S. Reymonta (PZ 550, 697), *Kordian i cham* Leona Kruczkowskiego (PZ 460) czy *Nagi sad* Wiesława Myśliwskiego (PZ 544)), ale i współcześni twórcy po takiej FANTA sięgają.

W swoście rozszerzonej definicji z WSJP PAN (fant 2) jest odwołanie do ZAKŁADU (i UKŁADU) w nie do końca jednoznacznym – bo składniowo bezwskaznikowym (apozycyjnym) – połączeniu z ZABAWĄ: ‘przedmiot, którego używa się w zabawie, przy zawieraniu zakładu lub układu, zostawiając go u kogoś, by następnie odzyskać po spełnieniu określonych warunków’.

Wydaje się, że koniunkcja za pomocą wyrażenia *a także* (czy spójnika *oraz*) brzmiałaby lepiej („w zabawie, a także przy zawieraniu zakładu lub układu”), ale zapewne byłaby niezgodna z intencją autora definicji. Zestawienie tylko dwuczłonowe z samym przecinkiem sugeruje bowiem, że zawieranie zakładu/układu sytuuje się w obrębie zabawy fantowej (nie jest drugą odrębną wobec niej sferą zastosowania fantów). W dalszej części tej samej definicji zwraca jeszcze uwagę użycie imiesłowu *zostawiając*, bo jak echo słychać również *zastawiając* – wszak

5 Jako materiał pomocniczy w wersji elektronicznej na stronie „Języka Polskiego” publikujemy syntetyczne zestawienie znaczeń FANTU występujących w słownikach dawnej i współczesnej polszczyzny (tabela wraz z opisem i leksykograficzną bibliografią).

6 PZ 567/604: *Nastają cudowne czasy. Będziemy urządzić wyścigi krabów, robiąc zakłady o różne fa n t y*. KP 328: *Jednak udało nam się wygrać – cieszy się szkoleniowiec. – Z przyjemnością zwróciłem chłopcom zastawionego u mnie fa n t a – dodaje*. KP 48: *Zwykle kiedy okaże się, że klient nie ma czym zapłacić [za taksówkę – P.W.], zostawia fa n t – dokumenty, telefon komórkowy*.

rzeczy składane do wykupu są swego rodzaju zastawem⁷. Doceniamy oryginalność komentowanej tu propozycji, ale mimo motywującego związku wolelibyśmy zachować rozdzielność obu domen: zakładów i zastawów oraz gier i zabaw (zob. następny punkt).

W sferze towarzyskiej

Na sferę szeroko rozumianych gier i zabaw⁸ przypada około 10 procent przykładów użycia FANTU w podkorpusie zrównoważonym NKJP. Podobnie jak dla fantów związanych z zastawami i zakładami charakterystyczne są tutaj poświadczenia z literatury pięknej (PZ 9, 80, 106, 473, 543, 549, 552, 587, 602), pisze się o nich także w poradnikach (gier) towarzyskich (por. PZ 20) i erotycznych (PZ 100, 532, 533, 687–689, 691–694).

Wśród gier i zabaw fantowych, dziś niewątpliwie mniej już popularnych⁹, najbardziej znane pozostają te, w których przedmioty osobiste muszą być oddawane, a następnie są odzyskiwane w drodze tzw. wykupu. Fantami mogą też być jednak innego rodzaju rekwizyty związane ze spełnianiem określonego zadania, m.in. rzeczy poszukiwane przez uczestników zabawy czy zdobywane „na wyścigi”¹⁰. Dlatego proponowalibyśmy definicję rozszerzoną, z REKWIZYTEM jako *genus proximum*, jego dookreśleniem, a także wskazaniem prototypu: ‘rekwizyt w grach i zabawach związany ze spełnieniem określonego zadania, zwykle przedmiot osobisty podlegający wykupowi’. Świadomie pominęliśmy typ składnika, który niemal powszechnie występuje w dotychczasowych definicjach (w różnych wariantach): „za uchybienie któremuś z przepisów gry” (SJPdor, fant 4; SJPSzym, fant 2; SWOTok, fant 3; USJP, fant 2), „za złamanie którejś z zasad gry” (PSWP, fant 1) czy „za niedopełnienie jej warunków” (SW, fant 3)¹¹. Można by raczej powiedzieć, że fanty oddaje się (składa do wykupu) właśnie „zgodnie z przepisami/zasadami/warunkami gry/zabawy”, ale byłoby to stwierdzenie trywialne, a na wchodzenie w szczegóły trudno sobie pozwolić w słownikowej charakterystyce semantycznej.

W sferze publicznej

Różnorodnością odniesień przedmiotowych – stanowiącą wyzwanie dla syntetycznego ujęcia znaczenia (definicji) – odznacza się FANT w domenie imprez publicznych (chodzi tu

7 Należy zauważyć i docenić staranie, by w ramach definicji – słownikowej wszak (z założenia semantycznie rozczłonkowanej), a nie encyklopedycznej – oprócz formy czasownika ZASTAWIAĆ uniknąć także „fachowego” WYKUPU.

8 Chętnie się asekurowjemy takim podwójnym określeniem („gry i zabawy”), nie roztrząsając, który z jego bliskich, ale nie całkiem rozłącznych znaczeniowo członów jest bardziej adekwatny w związku z fantami. A przymiotnik FANTOWY tak naprawdę (w świetle danych korpusowych) przenosi nas w sferę imprez publicznych z loteriami na czele.

9 PZ 470: *Wszystko to razem, te zabawy i wykupywanie fa n t ó w, wydaje nam się dosyć dziecinne, ponieważ w dzisiejszych czasach spotykane jest już tylko na urodzinowych balikach przedszkolaków. Wtedy bawiło dorosłych i co więcej, powodowało zacieśnianie przyjaźni. Było traktowane poważnie i ówczesne nastolatki zajmowały się tym równie gorliwie jak dojrzałe matrony* (Domańska-Kubiak 2004).

10 KP 47: *Choć wypatrzenie [plastikowych – P.W.] jajek w trawie nie było łatwym zadaniem, radość dzieci była ogromna bo za każdy odnaleziony fa n t należała się nagroda w postaci dużego jajka z czekolady. PZ 533: *Zadaniem myśliwego jest złapanie ofiary. Zadaniem ofiary, prócz uniknięcia myśliwego, jest zebranie dwóch z trzech fa n t ó w* (niezbyt dużych przedmiotów rozstawionych w łatwo dostępnych miejscach, por. PZ 100, 691).*

11 Podobne formuły także w ISJP („gdy gramy w jakąś grę towarzyską i naruszyliśmy jej zasady”) i EPLar (fant 2: „jeśli złamię się reguły gry”). Lepsze wydaje się tylko ujęcie ze SJPdun (fant 2): „za popełnienie błędu w grze”.

zwłaszcza o różnego rodzaju festyny, akcje charytatywne czy promocyjne, odpusty itp.). Bo oprócz fantów loteryjnych, na których skupiają się słowniki, w grę wchodzi także przedmioty licytowane (około 10 procent wszystkich użyć FANTU w PZ NKJP), ponadto nagrody w zabawach, konkursach, turniejach (PZ 98; KP 455, 486, 2764, 4057–4059), przedmioty kupowane/sprzedawane na różnych imprezowych stoiskach czy kiermaszach (głównie artykuły spożywcze, zob. KP 441), wreszcie przedmioty rozdawane podobnie jak promocyjne gadżety (KP 534).

Przy definiowaniu jednostki znaczeniowej o takim rozrzucie referencjalnym trzeba się mierzyć z brakiem zadowalająco szerokiego hiperonimu. Kategoryzacja FANTU jako wygranej, tak jak w WSJP PAN (fant 1 ‘coś, co można wygrać w loterii lub grze’¹²), pozwala na pewne rozszerzenie definicji w stosunku do niemal powszechnego w słownikach wąskiego ujęcia loteryjnego, ale nie jest jeszcze wystarczająca. Ze względu na istotność frekwencyjną na pewno warto ująć odniesienia licytacyjne: ‘rzecz wystawiana na loterię lub licytację’¹³. Dalsze rozszerzenia bardzo by już komplikowały definicję, por. np. ‘rzecz wystawiana na loterię lub licytację, także inna atrakcja przygotowana dla uczestników imprez publicznych (nagroda, produkt spożywczy, gadżet)’.

Z języka złodziei

Znaczenie ‘przedmiot pochodzący z kradzieży’, podobnie jak znaczenie FANTU związane z loteriami, jest powszechne i wyraziste we współczesnej prasie, zwłaszcza lokalnej (w świetle NKJP). Ze słowników ogólnych pojawia się jednak tylko w SJPdUn i WSJP PAN; w obu z kwalifikatorem środ., przy czym WSJP PAN doprecyzowuje: „w języku złodziei”. Tymczasem w odniesieniu do polszczyzny ogólnej w świetle licznych poświadczeń korpusowych właściwsza byłaby formuła: „z języka złodziei”¹⁴.

O przytoczeniowym i stylizacyjnym użyciu FANTU w znaczeniu złodziejskim – wskazującym na żywe wciąż odniesienie do gwary środowiskowej – świadczy jednak dość częsty cudzysłów (w jednej trzeciej przykładów z PZ NKJP).

FANT byłby zatem wyrazem, który z socjolektu przeszedł do języka ogólnego, czyli tzw. argotyzmem w rozumieniu Stanisława Kani (1995: 14), ale autor ten w swoim *Słowniku argotyzmów* go nie ujmuje.

Argotyzmy zwykle zasilają język potoczny. SPLP (t. 2) rejestruje FANTA złodziejskiego nawet podwójnie: pod hasłem nie tylko w liczbie pojedynczej (jako fant 2, s. 397)¹⁵, ale i mnogiej (s. 398). Inne jednak słowniki polszczyzny potocznej albo wcale nie notują interesującego nas słowa (Czeszewski 2006), albo rejestrują je tylko z odesłaniem do fantowych frazeologizmów (CO Z TYM FANTEM ZROBIĆ i COŚ Z TYM FANTEM ZROBIĆ; Anusiewicz, Skawiński 1998: 325 (indeks)).

12 WYGRANA (w loterii) to jeden z dwóch hiperonimów FANTU według WSWBBAń (s. 175); drugim – ze względu na inne znaczenie – jest REKWIZYT (w grze).

13 Kategoryzacja przedmiotu nabytego w drodze licytacji jako wygranej wydaje się mniej przekonująca.

14 Jest to oczywiście kwestia szersza, dotycząca założeń co do społecznego zakresu i profilowania leksyki w słowniku.

15 Znaczenie złodziejskie jest tu jednak osobiście rozbudowane czy też „zagnieżdżone”: ‘rzecz (pochodząca często z kradzieży), zwłaszcza atrakcyjna; atrybut, prezent’ (SPLP, fant 2).

FANT w socjolektach

Słownik tajemnych gwar przestępczych Klemensa Stępniaaka (STGP) podaje pięć znaczeń wyrazu:

- Fant//fanty 1. «rzecz lub rzeczy, zwykle kradzione». 2 «obrączka, pierścionek». 3. fanty «waluta obca», także «przybory do osobistej toalety homoseksualisty». 4. «zastaw w grze w karty». 5. więz. «drobne przedmioty osobiste skazanego w zakładzie karnym».

Jak widać, przenikające do języka ogólnego znaczenie złodziejskie ujęte tu zostało jako prototyp szerokiego znaczenia „rzeczowego”.

FANTU złodziejskiego, czy szerzej przestępczego, nie notują starsze opracowania, takie jak *Gwara złoczyńców* i *Szwargot więzienny* Karola Estreichera (1867) czy *Język złodziejski* Henryka Ułaszyna (1951). Nie potwierdziło się przypuszczenie, że jednostka złodziejska jest wtórną pożyczką z języka obcego (z analogicznej odmiany substandardowej) – niemieckiego lub jidisz. Etymologicznego tropu nie odnaleziono w żadnym z historycznych ani współczesnych słowników niemieckich¹⁶. FANT nie pojawia się także w opracowaniu Agnieszki Małochy *Żydowskie zapożyczenia leksykalne w socjolekcie przestępczym* (1994)¹⁷.

W innych gwarach środowiskowych, także tych zależnych od gwar przestępczych, jakkolwiek FANT jest słabo poświadczony.

Tylko w znaczeniu złodziejskim (‘przedmiot skradziony’) notuje FANTA słownik hip-hopu (Fliciański, Wójtowicz 2008: 49–50).

W słownikach gwary uczniowskiej można zaś odnaleźć nie hasło FANT, lecz FANTA (Czarnecka, Zgólkowa 1991: 64) i FANTY (NSGU: 100), oba jednak w znaczeniu ‘kromka chleba’, znanym także z gwar śląskich (SGŚ, t. 9: 35: ‘duża kromka chleba, pajda’; SGP PAN, t. 7: 427: ‘gruba kromka chleba’, z kwalifikatorem *rzadkie*). Żadnego takiego hasła (ani FANT, ani FANTA, ani FANTY) nie ma w *Słowniku gwary studenckiej* (Kaczmarek i in. 1994), w słownictwie sportowym (według Ożdżyńskiego 1970), socjolekcie gejų (Nowak 2020), słowniku gwary teatralnej (Cegieła 1992) ani w opracowaniu gwary konspiracyjno-partyzanckiej (Kania 1986).

Na podstawie przykładów literackich dostępnych w korpusie (*Kolumbowie – rocznik dwudziesty* Romana Bratnego, 1957; *Scenarzysty* Czesława Bieleckiego, 2009, zob. PZ 15, 547, 588) można jednak rozważać wyszczególnienie historycznego znaczenia środowiskowego: ‘rzeczy związane z konspiracją (w okupowanej Polsce): broń, tajne pisma, ulotki’. Charakterystyczne wydają się tutaj dwie cechy: rzecz ‘cenna’ i ‘ukryta/ukrywana’, które przejawiają się także w innych – już pozakonspiracyjnych – użyciach, co przeczyłoby potrzebie wyróżniania specjalnego konspiracyjnego (pod)znaczenia.

16 Współczesny niemiecki rzeczownik PFAND jako podstawowe zachowuje znaczenie związane z zastawem i pokrewne wobec niego znaczenie dotyczące zabaw. Nie wykazuje natomiast znaczenia loteryjnego ani złodziejskiego.

17 Obrazowo można zatem powiedzieć, że FANT nie ma szczególnie bogatej, starej ani międzynarodowej kartoteki przestępczej. Być może nie było świadomości środowiskowej odrębności tej jednostki, dopóki w dawnej polszczyźnie ogólnie odnoszono FANT do rzeczy wartościowych czy atrakcyjnych (pożądanych). Za fachowe konsultacje w tej kwestii autor wyraża wdzięczność Panu Profesorowi Jarosławowi Pacule z Uniwersytetu Śląskiego.

FANT w dialektach

Trzy znaczenia FANTU znane z polszczyzny ogólnej – o identyfikatorach: zastaw, loteria i rekwizyt – mają dość różnorodny, a w sumie szeroki zakres poświadczenia w odmianach terytorialnych (zwłaszcza jednak to trzecie, związane z gramami i zabawami, por. SGP PAN, t. 7: 427: I. FANT 1–3). Dodatkowo SGP PAN odnotowuje (jako I. FANT 4) rzadsze specyficzne znaczenie: ‘prezent dawany pannie młodej po oczepinach’ (z przykładami z gwary zamojskiej i nowotarskiej) oraz odrębne jednostki z dialektu śląskiego: (jako II. FANT) nazwę osobową ‘o poruczniku w wojsku’ (poświadczenie opolskie, por. SGŚ, t. 9: 35: IV. FANT ‘młodszy lejtnant’) i (jako III. FANT) wspomniany już profesjonalizm górniczy (poświadczenie z powiatu rybnickiego).

W SGP PAN i SGŚ ujęte też zostały znaczeniowo zbieżne ze sobą hasła nierzeczownikowe o śląskim (czy raczej tylko cieszyńskim albo podbeskidzkim, por. Łysek 1973) nacechowaniu terytorialnym: przymiotnikowe (nieodmienne) ‘dość dobry’ i przysłówkowe ‘dość dobrze’ (w SGŚ – jako podhasło – także *na fant* ‘ts.’), porównywane z FAJN (SGP PAN). Według Józefa Łyska (1973) taki FANT jest wyrazem niewiadomego pochodzenia.

W korpusie monitorującym MoncoPl można natrafić na przykłady śląskiej jednostki, która w *Małym słowniku gwary Górnego Śląska* (Cząstka-Szymon i in. 1999: 49) hasłowana jest dwurodzajowo (jako FANT/FANTA) w znaczeniu ‘bzik’¹⁸:

Pojstrzodkowohamerikónskie plymie Majów miało ci f a n t a na pónkcie mierzyniò czasu.
[ojgyn.blog.onet.pl]

Niy miyj chopie f a n t a na pónkcie roboty. [ojgyn.blog.onet.pl]

Podziwiałach sie na Lidka, ale łona yno łóczami przewrociła, wzdychła se a padała:

– Mój chopeczek mo tako f a n t a!

– Żodno f a n t a, żodno f a n t a! – wkurzył sie Albert. [eNowiny.pl]

Jej związek z dawnym czy współczesnym (ogólno)polskim FANTEM pozostaje niejasny. Znaczenie ‘lekki obłęd, mania, dziwactwo; bzik’ występuje także w SGŚ, ale tylko pod hasłem żeńskim (niezwariantyzowanym), jako FANTA 4 (por. w SGP PAN I. FANTA 2 ‘natrętna myśl, obłęd, mania’); oprócz tego są tam jeszcze następujące znaczenia: 1. ‘cecha charakteru, usposobienie, temperament’; 2. ‘wytwór imaginacji, fantazji, mrzonka, urojenie’; 3. ‘zły nawyk; wada’ (por. w SGP PAN I. FANTA 1 ‘nawyk, przyzwyczajenie, nałóg’). Przy jednostce tej (FANTA) nie ma żadnego wskazania etymologicznego (spośród hasel o postaci FANT tylko przy ostatnim – IV. FANT ‘młodszy lejtnant’ – znajduje się adnotacja, że wyraz pochodzi z języka niemieckiego).

18 Pod tym samym hasłem notowane jest także pokrewne znaczenie osobowe ‘głupek’ (*Z tego Zeflika jest ale fant*) oraz – jako pierwsze – dobrze znane z polszczyzny ogólnej znaczenie związane z gramami (ilustrowane przykładami: *Grali my we fanty; miólech coś dać na fant*).

Za pomoc przy opracowywaniu FANTU śląskiego – m.in. interpretację przykładów z korpusu i wskazanie dodatkowego źródła słownikowego (Cząstka-Szymon i in. 1999) – autor składa serdeczne podziękowania Pani Profesor Mirosławie Siuciak z Uniwersytetu Śląskiego.

Przywoływane wyżej (w nawiasie) paralele w SGP PAN (w stosunku do SGŚ) nie wykraczają poza śląską proveniencję. O znaczeniu ‘kromka chleba’ wspominaliśmy już w związku z gwarą uczniowską (zarówno w SGŚ, jak i w SGP PAN jest ono notowane jako odrębne hasło: II. FANTA, również bez informacji etymologicznej).

W znacznie starszym *Słowniku gwar polskich* Jana Karłowicza (1900–1911, t. 2: 6) jest tylko hasło FANTY (nie FANT) ‘towar bławatny’, o niejasnym pochodzeniu.

Wskazmy jeszcze *Słownik gwary warszawskiej XIX wieku* Bronisława Wieczorkiewicza (1966: 163), który odnotowuje FANTA tylko w dawnym (co zrozumiałe) znaczeniu ‘przedmiot zastawiony’, ale z dość bogatą frazeologią: *być na fencie, dać na fant, pożyczać na fanty, pleść niby za fant, przyjmować fanty*. Jako swoisty, gwarowy wyróżnia się przede wszystkim ten przedostatni – figuratywny – związek: *pleść niby za fant* ‘mówić od rzeczy’.

O wyrazach pochodnych wobec FANTU

W dawnej polszczyźnie największą produktywnością słowotwórczą wyróżniał się FANT w znaczeniu najstarszym (‘przedmiot zastawiany’). SPXVI notuje: FANTOWAĆ ‘brać w zastaw, zajmować majątek ruchomy, mienie dłużnika jako zabezpieczenie długu’, FANTOWAN(Y) (jednostka nierejestrowana w innych źródłach) ‘ten, któremu zajmuje się mienie celem zmuszenia go do wywiązania się z przyjętego lub nałożonego zobowiązania’, FANTOWANIE ‘zajmowanie, urzędowe branie w zastaw mienia od dłużnika zasądzonego wyrokiem sądowym celem zabezpieczenia pretensji, długu’, FANTOWNIK ‘zaciągający pożyczkę na zastaw ręczący; dłużnik’ (oprócz ostatniego hasła wszystkie z kwalifikatorem prawniczym). Z zastawami wiązały się także przymiotniki FANTOWY i FANTOWNY (ESXVII).

U Lindego (L, t. 1: 642) czasownik FANTOWAĆ notowany jest w odwróconym (konwersyjnym) znaczeniu: ‘zastawiać, w zastawę lub zakład oddawać’ (jednostka ta będzie jeszcze w SW, t. 1: 720, fantować 3, zob. przypis 19, oraz – w odniesieniu do dawnej gwary warszawskiej – u Wieczorkiewicza 1996: 163: ‘zastawiać w lombardzie’), a jako jego podhasło pojawia się quasi-zwrotny odpowiednik FANTOWAĆ SIĘ w znaczeniu synonimicznym (!) (‘obciążyć się fantowaniem’). W SWil (t. 1: 306, 307) dochodzi FANTOWNIA, odpowiednik współczesnego LOMBARDU, oraz FANCIARZ jako synonim FANTOWNIKA, ale znów w odwróconym w stosunku do staropolszczyzny (por. wyżej SPXVI) znaczeniu: nie ‘ten, co zaciąga pożyczkę’ (dłużnik), lecz ‘ten, co użycza pieniędzy na fanty’ (czyli równy także ZASTAWNIKOWI). W SW (t. 1: 718, 720) rodzina zastawnego FANTU powiększa się o derywaty nazwy osobowej FANCIARZ: nazwę żeńską FANCIARKA, FANCIARSTWO jako ‘zajęcie fanciarza, przyjmowanie w zastaw rzeczy z udzielaniem pożyczki’, przymiotnik FANCIARSKI; jest tam także FANTOWANIE SIĘ (bez definicji)¹⁹. W *Słowniku gwary warszawskiej XIX wieku* (Wieczorkiewicz 1996: 163) jest ponadto FANTOWE jako ‘opłata za zastawione przedmioty’ (takie samo rzeczownikowe

19 W słowniku tym jest najbardziej rozbudowany opis znaczeniowy czasownika FANTOWAĆ: 1. ‘robić zajęcie cudzych rzeczy na mocy wyroku, tradować za długi, licytować’; 2. *staropolskie* ‘zajmować cudzą własność za zarządzoną szkodę, konfiskować’; 3. *mało używane* ‘oddawać w zastaw, zastawiać’; 4. *gór.* ‘podpierać’ (jest też podhasło FANTOWAĆ SIĘ ‘zastawiać swoje rzeczy’). Są trzy w sumie znaczenia pokrewne z zastawem: dwa typu „biorącego” (fant 1 i fant 2, jak w SPXVI, SWil, SJPdor) i jedno typu „oddającego” (fant 3) (podobnie tylko w L). Jednoznacznie pod ten drugi typ można podciągnąć wariant quasi-zwrotny FANTOWAĆ SIĘ (por. L, SWil, SW, SJPdor, PSWP).

hasło – ale na razie w postaci załączkowej (bez definicji i przykładów) – zostało też wprowadzone w ESXVII).

Z tego całego zbioru wyrazów pochodnych w SJPdor, chronologicznie zamykającym grupę słowników dawnej polszczyzny, z kwalifikatorem *przestarzałe* notowane są czasowniki FANTOWAĆ i FANTOWAĆ SIĘ (choć ten ostatni pojawi się jeszcze w PSWP) oraz rzeczowniki FANCIARZ, FANCIARKA i FANCIARSTWO, a z kwalifikatorem *dawne* – FANTOWNIA; ponadto – bez kwalifikatora i definicji – rejestrowany jest rzeczownik odczasownikowy FANTOWANIE.

We wszystkich pozostałych znaczeniach czy typach odniesień rodzina FANTU przedstawia(ła) się nader skromnie. W języku ogólnym mamy dziś przymiotnik FANTOWY (z dawnych słowników por. SWil, t. 1: 307; SW, t. 1: 720 i SJPdor, t. 2: 816) – nawet o wyższej frekwencji niż FANT (!)²⁰, znany głównie z kolokacji *loteria fantowa*²¹ – i deminutiwum FANCIK, nienotowane przez słowniki (z wyjątkiem ESXVII i SW, t. 1: 718), ale możliwe przecież w odniesieniu do różnych rodzajów fantów (a jednak brak wystąpień w NKJP, w MoncoPl – tylko jedno, w znaczeniu ‘środek pozyskiwania przychylności’, w tym wypadku zdrobnienie stanowi być może nie tylko modyfikację semantyczną, ale dodatkowo pełni funkcję eufemizującą²²).

Ze słowników ogólnych tylko SJPdor (t. 2: 813) zanotował przymiotnik FANTNY – znaczeniowo nie całkiem jasny, bo bez definicji, a tylko z ogólnym wskazaniem na FANT (nie wiadomo, o które z pięciu znaczeń FANTU w tym słowniku chodzi) i przykładem: „Ja go znam, to fantny kupiec, krakowski rabin” (z powieści historycznej Michała Czajkowskiego *Stefan Czarniecki*, 1891).

Obecna we współczesnej polszczyźnie FANTOWNIA przeszła natomiast znamiennej metamorfozę znaczeniową. Nadal chodzi o miejsce związane z fantami, ale już nie zastawnymi (lombard), tylko loteryjnymi (miejsce ich gromadzenia i wydawania)²³. Wystąpienia są jednak

20 W przeglądarce PELCRA NKJP na zapytanie „fantowy***” otrzymujemy 5770 odpowiedzi w korpusie pełnym i 792 w podkorpusie zrównoważonym (na zapytanie „fant***” – odpowiednio – 4200 i 1581, ale z o wiele większymi „odrzutami”, m.in. związanymi z wystąpieniami nazwy napoju FANTA).

21 W SJPdun (s. 471) jest nawet takie osobne hasło, z definicją: ‘loteria, w której wygrywa się nagrody rzeczowe, tj. fanty’. W NKJP frekwencją wyróżnia się ponadto kolokacja *bingo fantowe* (46 wystąpień w korpusie pełnym, głównie z dziennika ustaw i sprawozdań z obrad Sejmu RP); występują też bezpośrednie związki z rzeczownikami: ZABAWA (15) i GRA (8), a także LICYTACJA i LOS (po dwa wystąpienia) oraz AUKCJA, KONKURS i NAGRODA (po jednym). Należy podkreślić, że połączenia typu *zabawa fantowa* i *gra fantowa* wcale nie odnoszą się do gier/zabaw towarzyskich z wykupywaniem fantów jako przedmiotów osobistych (!). *Zabawa fantowa* odnosi się do loterii lub innych atrakcji w ramach imprez publicznych (por. 18.30 *z a b a w a f a n t o w a – każdy los wygrywa (główne nagrody: skuter, 5 rowerów górskich, dismeny itp.)*; *W ramach kwesty podczas turnieju przeprowadziliśmy zabawę fantową Zgaduj-Zgadula*; *Sprzedawane były kupony uczestnictwa w z a b a w i e f a n t o w e j*, a także *przeprowadzono bezpośrednią kwestę wśród uczestników*; *Można było wziąć udział w aukcji obrazów, z a b a w i e f a n t o w e j czy innych ciekawych konkursach*). Podobne znaczenie ma *gra fantowa*, ale jest nazwą bardziej oficjalną i zobowiązującą, związaną z ustawowymi regulacjami (*Zgodnie z ustawą dochód z g r y f a n t o w e j musi być przeznaczony „na cel społecznie użyteczny, w szczególności dobroczynny”*; Według mojej oceny, wynika to przede wszystkim z faktu nadużywania danych osobowych przez różnego rodzaju firmy reklamowe, firmy, które proponują różne gry fantowe).

22 *Pan prezydent dostanie jakiś „fan cik” i ustawa znów się pojawi w Sejmie, zobaczy pani* (tok.fm; za: MoncoPl).

23 Por.: *Loteria jako taka, czyli „kasa” i „fantownia” mieściły się w jednym z dolnych pomieszczeń domu parafialnego* (<http://www.przeciek.michalin.pl>); *W czasie trwania imprezy [festynu rodzinnego – P.W.], dużym powodzeniem cieszyła się fantownia, w której dzięki zakupionym losom, można było otrzymać atrakcyjne nagrody* (<https://sp3.darlowo.pl>, za: MoncoPl). W Internecie natrafiliśmy też na użycie interesującego nas tutaj słowa w odniesieniu do zbioru przedmiotów kolekcjonerskich, konkretnie „lotniczych fantów”, wystawianych na sprzedaż (<https://forum.odkrywca.pl>). FANTOWNIA

bardzo rzadkie (8 konkordancji w MoncoPl, stan na luty 2025 roku; brak poświadczeń w NKJP i KWJP). Trudno się więc dziwić, że jednostki tej nie rejestrują słowniki.

STGP odnotowuje ponadto FANCIARZA, który przestępczą domenę fantów łączy znów z tą tradycyjną, zastawną: ‘paser, lichwiarz’ (s. 132), oraz czasownik FANTOWAĆ ‘zastawiać w grze w karty’ (s. 133, tak samo PSWP, t. 11: 182, fantować 1). Również wspomniany FANT górniczy (notowany w Swil i SW jako ‘stempel’ czy ‘słupek’) miał (ma?) swój odpowiednik czasownikowy (w SW fantować 4 jako ‘podpierać’, zob. przypis 19).

Podsumowanie

Na przestrzeni wieków FANT pojawiał się w kolejnych – nie całkiem jednak odrębnych – domenach znaczeniowych: zastawy (poświadczone od końca XV wieku), przedmioty wartościowe (od XVI wieku, domena stanowiąca rozszerzenie w stosunku do poprzedniej), rzeczy osobiste (od XVII wieku), gry i zabawy (od XVIII wieku, najbardziej tutaj znany rodzaj fantu – a więc ten, który składany jest do tzw. wykupu – niewątpliwie nawiązuje do znaczenia zastawowego), imprezy publiczne (w tym festyny i akcje charytatywne z loteriami i licytacjami, od XIX wieku), wreszcie kradzieże (od XX wieku)²⁴.

Charakterystycznym rysem różnorodności odniesień przedmiotowych FANTU jest to, że krzyżują się w niej sfery poniekąd przeciwstawne: publiczna z nieformalną (towarzyską i osobistą), poważna – ekonomiczna i także przestępcza (kradzieże, łapówki) – z rekreacyjną. Współcześnie – wraz z ustępowaniem fantów zastawnych – szeroko pojęta rozrywka (zabawy fantowe, loterie i inne festynowe atrakcje) uzyskała przewagę nad ekonomiczną (rozliczeniową) powagą, przy czym płynna bywa granica między rozrywką w sferze publicznej a rozrywką w sferze towarzyskiej. W obu przestrzeniach mogą się bowiem lokować podobne jej formy, np. konkursy z fantami jako nagrodami.

W świetle danych tekstowych uzasadnione jest rozszerzenie niektórych znaczeń FANTU w stosunku do ujęć słownikowych, zwłaszcza gdy istnieje odpowiedni – dotąd niewykorzystywany w definicjach – hiperonim (REKWIZYT) albo gdy mamy do czynienia z frekwencyjnie znaczącym i wyrazistym typem użycia (fanty loteryjne). Ze względu na różnorodność odniesień w domenie imprez publicznych i tak konieczny wydaje się jednak pewien kompromis między pojemnością a zwięzłością definicji. We współczesnej polszczyźnie utrzymuje się jeszcze znaczenie bliskie etymologicznemu, związane z zakładami i zastawami.

Nie potwierdziła się hipoteza dotycząca chronologii i obcego źródła FANTU przestępczego (w tym złodziejskiego), tzn. o jego datowaniu wcześniejszym niż na drugą połowę XX wieku i pochodzeniu bezpośrednio z języka niemieckiego lub jidysz. Poza gwarami przestępczymi FANT jest słabo poświadczony w odmianach socjalnych języka. W wielu

byłaby więc czytelną, nawet jeśli tylko potencjalną, formacją (z kategorii *nomina loci*) w relacji do różnych rodzajów FANTÓW, np. można sobie też wyobrazić FANTOWNIĘ jako składowisko złodziejskich łupów. Mimo niskiej frekwencji słowa zauważalna jest także tendencja do jego onimizacji, pozornej (skutkującej tylko zapisem od wielkiej litery: *W czasie festynu można było kupić los w Fa n t o w n i*; <https://www.darlowo.pl>, za: MoncoPl) bądź istotnej (*Zespół Biblioteki angażował całe rodziny, zapraszając do udziału w kole fortuny «Fa n t o w n i a», które kryło drobne upominki*; <https://www.bpwola.waw.pl>).

24 O przekrojowych cechach semantycznych FANTU, tzn. przenikających różne jego (pokrewne) znaczenia, powiemy więcej w osobnym artykule (Wojdak, w druku).

znaczeniach – zasadniczo odbiegających od tych, które znamy z polszczyzny ogólnej, często o niejasnym pochodzeniu – znany jest natomiast z dialektów, zwłaszcza z gwar śląskich. Pojawiają się tam m.in. – gdzie indziej niespotykane – znaczenia osobowe: ‘porucznik w wojsku’ i ‘głupek’ (to drugie powiązane ze znaczeniem żeńskiej jednostki FANTA ‘obłąd, mania, dziwactwo; bzik’).

Największą produktywnością słowotwórczą odznaczał się FANT w znaczeniu etymologicznym (zastawowym) (FANTOWAĆ (SIĘ), FANTOWAN(Y), FANTOWANIE (SIĘ), FANTOWNIA, FANTOWNIK/FANCIARZ, FANCIARKA, FANCIARSTWO, FANCIARSKI, FANTOWE (w funkcji rzeczownikowej)). Obecnie dominuje natomiast derywat FANTU loteryjnego – przymiotnik FANTOWY. Ciekawym wyrazem jest FANTOWNIA, tylko śladowo jednak poświadczona we współczesnej polszczyźnie.

Załączniki elektroniczne (udostępnione na stronie „Języka Polskiego”)

Arkusze w Excelu wygenerowane z przeglądarki PELCRA NKJP

1. FANT w NKJP (korpus pełny), lista 4200 przykładów (por. <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=2xvbs64m>)
2. FANT w podkorpusie zrównoważonym NKJP, lista 716 przykładów (por. <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=2g84xulv>)

Pliki wordowskie

1. NKJP jako podstawa materiałowa, sposób powoływania się na przykłady użycia wyrazu FANT
2. FANT – o frekwencjach form D. i B. lp.
3. FANT – zestawienie znaczeń słownikowych

Bibliografia²⁵

- * Anusiewicz J., Skawiński J. 1998: *Słownik polszczyzny potocznej*, wyd. drugie poprawione, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa–Wrocław.
- Bańkowski A. 2000: *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. 1–2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Brückner A. 1997 (1927): *Słownik etymologiczny języka polskiego*, wyd. szóste, Wiedza Powszechna, Warszawa (przedruk pierwszego wydania, nakładem Krakowskiej Spółki Wydawniczej, Kraków 1927).
- * Cegiela A. 1992: *Polski słownik terminologii i gwary teatralnej*, Wiedza o Kulturze, Warszawa.
- Czarnecka K., Zgólkowa H. 1991: *Słownik gwary uczniowskiej*, Kantor Wydawniczy SAWW, Poznań.
- Cząstka-Szymon B., Ludwig J., Synowiec H. 1999: *Mały słownik gwary Górnego Śląska*, cz. 1, Leksem, Katowice.
- * Czeszewski M. 2006: *Słownik polszczyzny potocznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Domańska-Kubiak I. 2004: *Zakątek pamięci. Życie w XIX-wiecznych dworach kresowych*, Iskry, Warszawa.
- EPLar: *Encyklopedia powszechna. Encyklopedyczny słownik języka polskiego od a do z. Uniwersalna encyklopedia od A do Z*, red. T. Michałowski, M.D. Krajewska, M. Gumkowski, Larousse Polska, Wrocław 2006.

25 Gwiazdką (*) zaznaczono wspomniane w artykule pozycje, w których (wbrew przewidywaniom) nic o FANCIE nie znaleziono (źródła negatywne).

- ESXVII: *Elektroniczny słownik języka polskiego XVII i XVIII wieku*, red. W. Gruszczyński (online: <http://sxvii.pl>).
- * Estreicher K. 1867: *Gwara złoczyńców (odbitka z „Gazety Polskiej”)*, w Drukarni „Gazety Polskiej”, Warszawa.
- ESWO: *Encyklopedyczny słownik wyrazów obcych. Pochodzenie wyrazów, wymowa, objaśnienia pojęć, skróty, przysłowia, cytaty*, poprzedzony rozprawą prof. uniwersytetu dr. A. Brucknera »O wyrazach obcych«, red. S. Lam, nakładem Księgarni Wydawniczej Trzaski, Everta i Michalskiego, Warszawa 1939.
- Fliciński P., Wójtowicz S. 2008: *Hip-hop. Słownik*, współpraca M. Lisewska, K. Kulisz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Gisman S. 1949: *Słownik górniczy*, Instytut Węglowy, Katowice.
- Grochowski M. 1993: *Konwencje semantyczne a definiowanie wyrazów językowych*, Zakład Semiotyki Logicznej Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- ISJP: *Inny słownik języka polskiego*, red. M. Bańko, t. 1–2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- * Kaczmarek L., Skubalanka T., Grabias S. 1994: *Słownik gwary studenckiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- * Kania S. 1986: *Polska gwara konspiracyjno-partyzancka 1939–1945*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Poznań, wyd. drugie rozszerzone i poprawione.
- * Kania S. 1995: *Słownik argotyzmów*, Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Karłowicz J. 1900–1911: *Słownik gwar polskich*, t. 1–6, nakładem Akademii Umiejętności, Kraków.
- KWJP: M. Marciniak, W. Kieraś, K. Bojałkowska, P. Borkowski, M. Borys, W. Eźlakowski, W. Guz, Ł. Kobyliński, D. Komościńska, K. Krasnowska-Kieraś, M. Łaziński, M. Miernecka, B. Nitoń, M. Ogrodniczuk, M. Rudolf, A. Tomaszewska, M. Woliński, J. Wołoszyn, B. Wójtowicz, A. Wróblewska, N. Zawadzka-Palucka, *Korpus Współczesnego Języka Polskiego*, Instytut Podstaw Informatyki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2023 (online: <https://kwjp.pl>, dostęp: czerwiec 2023).
- L: S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. 1–6, wyd. 2 poprawne i pomnożone, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Lwów 1854–1860.
- Łysek J. 1973: *Ciekawostki gwary Śląska Cieszyńskiego 4. Ganc i fant*, „Poradnik Językowy”, z. 4, s. 229.
- * Małocha A. 1994: *Żydowskie zapożyczenia leksykalne w socjolekcie przestępczym*, [w:] J. Anusiewicz, B. Siciński (red.), *Język a Kultura*, t. 10: *Języki subkultur*, Wiedza o Kulturze, Wrocław, s. 135–170.
- MoncoPl: *Korpus monitorujący polszczyzny* (online: monco.frazeo.pl, dostęp: luty 2025).
- NKJP: *Narodowy Korpus Języka Polskiego* (online: <http://www.nkjp.uni.lodz.pl/>, dostęp: czerwiec 2023).
- * Nowak T.Ł. 2020: *Język ukrycia. Zapisany socjolekt gejów*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, Kraków.
- NSGU: *Nowy słownik gwary uczniowskiej*, red. H. Zgólkowa, Wydawnictwo Europa, Poznań 2004.
- * Ożdżyński J. 1970: *Polskie współczesne słownictwo sportowe*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- PSWP: *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, red. H. Zgólkowa, t. 1–50, Wydawnictwo Kurpisz, Poznań 1994–2005.
- SGP PAN: *Słownik gwar polskich*, red. M. Karaś (Źródła, t. 1), J. Reichan (t. 2–9, z. 2), S. Urbańczyk (t. 2–5), J. Okoniowa (t. 6–9, z. 2), B. Grabka (t. 7–19), R. Kucharzyk (t. 9, z. 2 – 10), Wrocław–Warszawa–Kraków 1977–1991, Kraków 1992–2023.
- SGŚ: *Słownik gwar śląskich*, red. B. Wyderka, t. 1–18, Opole 2000–2024.
- SJAM: *Słownik języka Adama Mickiewicza*, red. K. Górski, S. Hrabec, t. 1–11, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków 1962–1983.
- SJPDor: *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 1–11, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1958–1969.
- SJPDun: *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, Wilga, Warszawa 1996.
- SJPSzym: *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, t. 1–3, wyd. ósme, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993.
- Sławski F. 1952–1982: *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. 1–5, Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, Kraków.
- SPXVI: *Słownik polszczyzny XVI wieku*, red. M.R. Mayenowa (t. 1–34), K. Mrowcewicz (t. 35–39), t. 1–22, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966–1994, t. 23–39, Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1995–2021.
- SPLP: *Słownik polskich leksemów potocznych*, red. W. Lubaś, t. 1–5, Lexis, Kraków 2001–2009.
- SSTP: *Słownik staropolski*, red. S. Urbańczyk, t. 1–9, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków 1953–1987, t. 10–11, Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, Kraków 1988–2002.

- STGP: Stępnia K. 1993: *Słownik tajemnych gwar przestępczych*, współpraca: Z. Podgórzec, Wydawnictwo Puls, Londyn.
- SW: *Słownik języka polskiego*, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, t. 1–8, nakładem prenumeratorów i Kasy im. Mianowskiego, Warszawa 1900–1927.
- SWil: *Słownik języka polskiego*, t. 1–2, wyd. staraniem i kosztem M. Orgelbranda, Wilno 1861.
- SWO Arcta: *Słownik wyrazów obcych. 33.000 wyrazów, wyrażen i przysłów cudzoziemskich podług zasad pisowni z roku 1936*, wydanie osiemnaste, pochodzenie wyrazów (etymologię) i wyjaśnienia wstępne opracował H. Ułaszyn, Warszawa 1946.
- SWO Europa: *Słownik wyrazów obcych (milenijny)*, red. I. Kamińska-Szmaj, wyd. trzecie, Wydawnictwo Europa, Wrocław 2002.
- SWORys: *Słownik wyrazów obcych. 33.000 wyrazów*, red. Z. Rysiewicz, wyd. czwarte, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1959.
- SWOSob: *Słownik wyrazów obcych*, red. E. Sobol, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995.
- SWOTok: *Słownik wyrazów obcych*, red. J. Tokarski, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1980.
- * Ułaszyn H. 1951: *Język złodziejski*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- USJP: *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. 1–4, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.
- Wieczorkiewicz B. 1966: *Słownik gwary warszawskiej XIX wieku*, Warszawa.
- Wojdak P. 2020a: *Oboczność -a/-u w D.lp. a dwurodzajowość M2/M3 – antysystemowe „skrzyżowanie”*, „Język Polski” C, z. 1, s. 47–56, DOI: 10.31286/JP.100.1.3.
- Wojdak P. 2020b: *Oboczność -a/-u w D.lp. a dwurodzajowość M2/M3 w świetle badań korpusowych sterowanych słownikami*, „Język Polski” C, z. 2, s. 33–48, DOI: 10.31286/JP.100.2.3.
- Wojdak P. 2020c: *Dwurodzajowe jednostki rzeczownikowe M2/M3 z obocznością -a/-u w D.lp. – modelowanie relacji między końcówkami a alternantami rodzajowymi na podstawie frekwencji*, „Język Polski” C, z. 3, s. 29–42, DOI: 10.31286/JP.100.3.3.
- Wojdak P., w druku: *Semantyka wyrazu FANT we współczesnej polszczyźnie ogólnej. Jedność w różnorodności?*, „Język Polski”.
- WSJP PAN: *Wielki słownik języka polskiego PAN*, red. P. Żmigrodzki (online: <http://www.wsjp.pl>, dostęp: czerwiec 2023).
- WSWBBań: *Wielki słownik wyrazów bliskoznacznych*, red. M. Bańko, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
- Żmigrodzki P. (oprac.) 2021: „*Wielki słownik języka polskiego PAN*” – *zasady opracowania* (online: <https://wsjp.pl/zasady>).

Summary

The word FANT and its family in the old and contemporary Polish language

Keywords: FANT, word history, meaning, definition, derivative, word-formation family.

On the basis of dictionaries, the expansion of the word's meaning has been traced: tableware (attested since the end of the 15th century), valuables (since the 16th century), personal belongings (since the 17th century), games and entertainment (since the 18th century), public events (since the 19th century), and finally theft (since the 20th century). In the light of the textual data (National Corpus of Polish), extended definitions of contemporary FANT in the domain of games and entertainment and in the domain of public events have been proposed. Outside the criminal jargons, the word is poorly attested in the social varieties of the language. Instead, in a variety of meanings – fundamentally different from those known in general Polish, with unclear origin – it is known from dialects, especially Silesian dialects. FANT in the etymological sense (tableware) (FANTOWAĆ (SIĘ), FANTOWAN(Y), FANTOWANIE (SIĘ), FANTOWNIA, FANTOWNIK/FANCIARZ, FANCIARKA, FANCIARSTWO, FANCIARSKI, FANTOWE) was characterised by the highest word-formation productivity.